

Presentació

Educació i gènere: experiències des de les pedagogies feministes en el camp de l'educació

La introducció de l'anomenada «perspectiva de gènere» i de les pedagogies feministes és actualment una necessitat ineludible per poder donar resposta als reptes socials en referència a la igualtat de gènere.

Nombroses investigacions mostren evidències sobre les relacions de poder de gènere que ja es perceben des de l'educació primària a través de diverses manifestacions com ara la territorialització o la segmentació de l'espai com a resultat del poder d'alguns subjectes sobre d'altres; les preferències de joc i de relació; les actituds estereotipades de gènere, la identitat i l'expressió de gènere i els estereotips de gènere sexualitzats; els èxits acadèmics dispars en funció del gènere, o fins i tot l'assetjament sexista entre iguals o l'assetjament LGBTIQ-fòbic. Aquestes injustícies contribueixen a fer que l'alumnat experimenti malestars que impacten negativament en les experiències i en les trajectòries educatives.

Aquesta necessitat imperiosa de canviar es reflecteix en l'augment de les polítiques i de la legislació educativa a nivell transnacional, nacional i regional en els darrers anys que interpel·la les institucions a treballar cap a una transformació feminista de l'educació. Per situar-nos en aquest paradigma, considerem adient començar oferint una visió general sobre què entenem per pedagogies feministes. Segons bell hooks (1994), pedagoga, professora i feminista —gran oblidada en els textos que conformen el coneixement esbiaixat de la disciplina educativa actual—, la pedagogia feminista és una pedagogia radical resultat de la «interacció mútuament il·luminadora de pedagogies anticolonials, crítiques i feministes» (p. 10). L'autora afirma que aquest engranatge de múltiples perspectives permet promulgar pràctiques pedagògiques que impliquen directament el qüestionament dels plans d'estudi perquè no reinscriguin els sistemes de dominació com ara el sexisme, el racisme, el capacitisme, el classisme i l'adultocentrisme, entre d'altres.

Les pedagogies feministes articulen nous paradigmes educatius i ens conviden a replantejar les dimensions educatives sobre *com* (metodologies), *on* (espais), *què* (epistemologies i competències) i *qui* (subjectivitats i agències) (Agud-Morell et al., 2020). Utilitzant paraules de Garcés (2015, p. 266),

entenem la pedagogia feminista «com una crítica i una superació a la lògica metafísica que opera en les relacions d'ensenyament-aprenentatge» i en les pretensions d'universalitat, tant de les epistemologies com dels subjectes de l'educació.

Alhora, les pedagogies feministes *queer* «aporten visions úniques sobre com es produeix, transmet, jerarquitzava i legitima (o no) el coneixement» (Pérez i Trujillo-Barbadillo, 2020, p. 5), les relacions de poder i la seva interrelació amb la normalització de subjectes i la creació d'alteritat (Flores, 2008; Britzman, 1995). En aquest sentit, la pedagogia *queer* pretén afegir complexitat a la noció de subjecte educat que invoca una permeabilitat de categoria, desafiant els parells binaris sobre els quals es fonamenten les maneres d'organitzar l'educació.

Presentem aquest monogràfic coordinat entre Espanya i Xile, ja que tots dos països estan vivint un procés paral·lel respecte a la transformació feminista de l'educació. D'una banda, Xile va realitzar l'any 2015 una reforma educativa que va incorporar la perspectiva de gènere i l'educació en sexualitat als currículums dels diferents nivells del sistema educatiu. D'altra banda, trobem la nova llei educativa espanyola (LOMLOE, 2020), que obliga el professorat a incloure la perspectiva de gènere i la diversitat sexoafectiva en els sabers i en les pràctiques acadèmiques, posant al centre l'ètica de la cura com a competència clau, a més del compromís i l'acció pel canvi.

Un dels principals objectius dels dos països és la formació d'agents educatius, la detecció de biaixos de gènere als entorns educatius i l'orientació tècnica i pedagògica de la comunitat acadèmica. Aquests principals objectius necessiten ser alimentats amb noves investigacions contextualitzades per millorar la formació d'educadors i fomentar el canvi de paradigma cap a la igualtat de gènere. El present monogràfic cerca fer aportacions en aquest sentit, oferint diagnòstics i propostes per incloure la perspectiva de gènere i les pedagogies feministes i *queer* dins dels diversos contextos educatius.

Els articles inclosos en aquest monogràfic s'aproximen a l'objecte d'estudi des de diferents perspectives, presentant investigacions dutes a terme en una bona diversitat de contextos. S'hi exploren l'educació i el gènere des del nivell macro de les polítiques educatives internacionals, nacionals i regionals, així com les polítiques institucionals d'igualtat o els plans d'estudi, i des de nivells més micro s'hi analitzen les pràctiques docents situades en diferents llocs espaciotemporals, socials i polítics. Presenta diversitat de mirades que identifiquen, diagnostiquen i proposen idees per a tots els nivells educatius, des de primària fins a l'educació superior i també en l'àmbit formal i comunitari. Esperem que aquest monogràfic pugui servir per inspirar i fomentar la materialització de la perspectiva de gènere a l'educació i l'aplicació de pedagogies feministes.

A continuació es presenten de manera més detallada les contribucions a aquest monogràfic:

«'Taking context seriously': Exploring the enactment of gender policy mandates in Catalan education», d'Alejandro Caravaca, Xènia Gavalda-Elias, Berta Llos i Edgar Quilabert, és l'article que obre el monogràfic i que ens

serveix de manera excel·lent per situar-ne l'objecte a nivell macro. Presenta un marc polític i legislatiu sota el qual s'articula la perspectiva de gènere a Catalunya i, concretament, com s'acaba posant en pràctica als centres d'educació secundària. Una de les principals aportacions es basa a evidenciar el paper del professorat com la clau per modular les polítiques de gènere a l'educació.

Seguint en la dimensió de les polítiques educatives, el segon treball presentat per Laura López-Gallego, Adriana Rovira Benítez i Cecilia Montes Maldonado, titulat «La denuncia como pedagogía feminista: El caso de la respuesta a la violencia en la Universidad de la República», estudia la normativa actual que regula les actuacions davant de casos de violència, assetjament i discriminació a l'educació superior. Una investigació situada a la Universitat de la República d'Uruguai que identifica alguns problemes en aquests processos com ara la invisibilització o la revictimització, alhora que reivindica els processos de denúncia com a pedagogia feminista.

Avancem cap a un nivell meso amb el treball «Pedagogías feministas en la universidad, ¿realidad o utopía? Un análisis de la formación de las profesionales y los profesionales del ámbito educativo», de Milena Villar Varela, María-José Méndez-Lois, Felicidad Barreiro Fernández i Aixa Permuy Martínez, que aporta una anàlisi de continguts dels plans d'estudi de formació inicial del professorat a les tres universitats gallegues. Serveix per evidenciar l'escassa presència que hi tenen les pedagogies feministes i per plantejar el desafiament de la sensibilització i la formació del professorat universitari sobre aquest tema.

En quart lloc, Paloma Sepúlveda-Parrini, sota el títol «Hacia una docencia ciberfeminista: percepciones sobre la inclusión de la perspectiva de género en carreras de grado en modalidad *online* en Chile», ofereix una contribució innovadora sobre l'educació superior en línia des d'una mirada ciberfeminista. El seu estudi realitzat en el context xilè se centra en les percepcions d'alumnat i professorat d'educació superior al voltant de la importància de la perspectiva de gènere, en una modalitat poc investigada com és l'educació digital. Revela que les tecnologies no són neutrals en educació i que els entorns virtuals d'aprenentatge també (re)produeixen desigualtats de gènere.

L'aportació de Mireia Foradada Villar i Sara López Ruiz, «El relato autobiográfico como método docente feminista», emmarcada en un grau universitari, reivindica l'ús del relat autobiogràfic i per tant l'experiència encarnada com a forma de producció de saber i com a pràctica política. Ofereix detalladament una anàlisi i una reflexió sobre aquesta pràctica docent que desemboca en una valuosa aportació teòrica per comprendre la rellevància de la significació col·lectiva de l'experiència en entorns acadèmics.

Una altra proposta metodològica, en aquest cas contextualitzada en el màster de capacitat per al professorat de secundària, la firmen Francisco Javier Cantos Aldaz, Aida Sanahuja Ribés i Lidón Moliner Miravet amb el seu article «Diversidad sexo-genérica y relatos de vida: percepciones y testimonios de estudiantes del máster de Secundaria». Les autores aborden una problemàtica de gran rellevància social i educativa (la conscienciació i la inclusió de la

diversitat sexogenèrica), oferint una proposta de treball innovadora per ser implementada a l'aula: els relats de vida. El treball conclou que conèixer de manera directa les experiències de persones que actuen fora de la norma heterosexual i cisgènere esdevé una forma eficaç de combatre els estereotips i els prejudicis cap al col·lectiu, atès que promou l'interès, el compromís, la consciència i, fins i tot, actituds de suport vers la diversitat sexogenèrica.

Passem al nivell de l'educació secundària amb l'article «Alumnado trans. Una oportunidad para el desarrollo de pedagogías feministas en la escuela», de Mercedes Sánchez Sáinz, Raúl García Medina i Melani Penna Tosso. Aquest important treball explora les trajectòries educatives de l'alumnat trans identificant els factors que intervenen en les elevades taxes que presenten d'abandonament dels estudis. Promou la noció d'espai educatiu segur, on les persones estiguin reconegudes i la diversitat sigui respectada. Resulta un article molt rellevant atesa l'escassetat d'investigacions d'aquesta índole centrades en l'educació secundària, i una nova proposta innovadora de recomanacions orientades als centres educatius perquè puguin donar una resposta justa a les experiències de les persones trans.

«Gender, affectivity and sexuality in primary education: case study of a Chilean program», de Valeria Breull-Arancibia i Ingrid Agud-Morell, presenta l'anàlisi del programa implementat a l'educació primària sobre gènere, afectivitat i sexualitat situat a Paillaco (Xile). L'estudi identifica tres dimensions del programa: el discurs teòric en què es fonamenten els continguts, les subjectivitats dels docents que hi intervenen i els canvis percebuts per la comunitat després d'uns quants anys de funcionament. L'article pot funcionar com a exemple per inspirar l'articulació de programes semblants en altres contextos educatius.

Finalment, «Hacia el empoderamiento de niñas y mujeres adolescentes: potenciar los referentes femeninos», de Rosario García-Huidobro Munita, Ninoska Schenffeldt Ulloa, Catalina Montenegro González, Karen Navarrete Astete i Marisa Lara Escobar, presenten una contribució dins l'àmbit de l'educació comunitària mitjançant la creació d'una plataforma que promou el lideratge en dones i en noies adolescents a Xile. La principal aportació que realitzen té a veure amb el fet de potenciar les referències femenines des dels entorns familiars i educatius, però, a més, es relaciona amb l'exercici de donar una veu i un lloc protagonista a les nenes i a les noies adolescents a la societat, trencant així la lògica adultocèntrica i compronent els processos d'apoderament i d'agenciament des d'un sentit col·lectiu i no merament individual, tal com ho plantegen les perspectives feministes.

Referències bibliogràfiques

- AGUD-MORELL, I., BERTRAN, M., CARAVACA, A., CHAMORRO, C., CORBELLA, L., EMPAIN, J., ... SÁNCHEZ, A. (2020). *Perspectiva de gènere en l'educació: Marc conceptual*. DDD. <<https://ddd.uab.cat/record/226865>>.
- BRITZMAN, D. (1995). Is there a Queer Pedagogy?: Or stop reading straight. *Educational Theory*, 42(2), 151-165.

- FLORES, V. (2008). Entre secretos y silencios: La ignorancia como política de conocimiento y práctica de (hetero)normalización. *Revista Trabajo Social*, 18, 14-21.
- GARCÉS, M. (2015). *Filosofía inacabada*. Galaxia Gutenberg.
- HOOKS, B. (1994). *Teaching to Transgress: Education as the Practice of Freedom*. Routledge.
- PÉREZ, M. i TRUJILLO-BARBADILLO, G. (2020). *Queer Epistemologies in Education: Luso-Hispanic Dialogues and Shared Horizons*. Palgrave Macmillan.

Ingrid Agud-Morell
Coordinadora del Grup Educació i Gènere
Universitat Autònoma de Barcelona

Valeria Breull-Arancibia
Investigadora i Psicòloga Educativa
Universidad Diego Portales
Fundación Niñas Valientes

